

PERCIPIRANA MORALNOST I KOMPETENCIJA U MOTIVACIJSKOJ STRUKTURI POLITIČKIH PREFERENCIJA

Stanko RIHTAR, Vesna LAMZA POSAVEC
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 159.946.5:32
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 23. 4. 2002.

S uporištem na dominantnim teorijskim gledištima i rezultatima brojnih empirijskih istraživanja, u radu je analiziran međusobni odnos percipirane moralnosti i kompetentnosti političkih aktera u motivacijskoj strukturi glasovanja na izborima za predstavnike Gradske skupštine Zagreba 2001. godine te provjeren odnos tih kriterija u ovisnosti o kognitivnom kapacitetu birača. Rezultati potvrđuju polaznu pretpostavku da, uzevši u cjelini, prosudbe o moralnosti političkih aktera imaju važniju ulogu u motivacijskom repertoaru birača nego dojmovi o njihovoj kompetentnosti, kao što je, na općenitijoj teorijskoj razini, imaju i u procesu oblikovanja globalnih impresija. Međutim, suprotno očekivanjima, analiza rezultata prema kognitivnom kapacitetu ispitanika pokazala je da su, u konkretnoj izbornoj situaciji, ispitanici viših kognitivnih mogućnosti svoj politički izbor rjeđe temeljili na dojmovima o kompetentnosti preferiranih izbornih opcija, kako u odnosu prema kriteriju moralnosti, tako i u usporedbi s osobama nižeg kapaciteta. To je objašnjeno pretežno situacijskim čimbenicima povezanim s kritičkim vrednovanjem stvarnih predstavnika aktualne političke scene, a ne nekih apstraktnih, poželjnih ili idealtipskih aktera.

✉ Stanko Rihtar, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, p. p. 277, 10001 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: Stanko.Rihtar@pilar.hr

Iako brojni teoretičari i istraživači političkog ponašanja već godinama ulažu velike napore da bi konstruirali zadovoljavajuće obuhvatan i konzistentan model motivacijske strukture izbornog opredjeljenja, zbog više razloga, a ponajprije zbog teško predvidivih kontekstualnih varijacija različitih izbornih

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 165-179

RIHTAR, S.,
LAMZA POSAVEC, V.:
PERCIPIRANA...

okolnosti, riječ je o pothvatu koji je već u polazištu osuđen na neuspjeh (Campbell i sur., 1960.). Unatoč tome (ili možda upravo zbog toga) ponuda takvih modela ne samo da nije oskudna nego je, prema navodima nekih autora (npr. Kinder i Fiske, 1986.; Lamza Posavec i Milas, 2000.), u nekoj mjeri čak i pretjerana. Pokuša li se ipak spomenuto teorijsko obilje barem u grubim crtama prigodno razvrstati, jedna je od mogućnosti, utemeljena na literaturi različitih disciplinarnih provenijencija, da se to učini isticanjem triju glavnih dihotomija.

PRVA DIHOTOMIJA: EKONOMSKA I PSIHOLGIJSKA PARADIGMA

Većinu pokušaja znanstvenog objašnjenja motivacijske strukture izbornog odlučivanja tradicionalno se razvrstava u jednu od dvije istraživačke paradigme, ekonomsku i psihologijsku (Iyengar i McGuire, 1993.; Seiler, 1999.), a ta se dihotomija u glavnim crtama nazire već i u klasičnim studijama izbornog ponašanja – *The People's Choice* (Lazarsfeld i sur., 1948.) i *The American Voter* (Campbell i sur., 1960.).

Ekonomsku je paradigmu najjednostavnije prikazati metaforom racionalnog aktera. Iz te je perspektive politički izbor optimalan rezultat pomnije analize mogućih dobitaka i gubitaka koji bi mogli biti povezani s dominacijom pojedine od ponuđenih izbornih mogućnosti. No, kao što upozoravaju neki autori (npr. Iyengar i McGuire, 1993.), takvo objašnjenje podrazumijeva visoku zainteresiranost, upućenost i jasno definirana očekivanja birača, što, u većini slučajeva, nije potvrđeno empirijskim istraživanjima.

Na unutrašnja ograničenja skiciranog modela među prvim su upozorile neke teorije racionalnog izbora u okviru ekonomske psihologije (Tversky i Kahneman, 1974.), pokazujući da su instrumentalno motivirani izbori, čak i u uvjetima eksperimentalne izolacije i trivijalnih alternativa, podložni ne samo rezidualnim utjecajima socijalnog konteksta (subjektivne referentne točke određene socijalnim usporedbama) nego i ostalim neosvijještenim determinantama vlastitog iskustva (primjerice, utjecaju percipiranog rizika na asimetrije u područjima apriorno ekvivalentnih dobitaka i gubitaka – Cook i Levi, 1990.; Bianco, 1998.). Stoga i poimanje političke racionalnosti birača sve više uzima u obzir i motivirano taktiziranje pri izboru opcija, u ovisnosti o njihovim trenutačnim ciljevima i dostupnim informacijama (npr., u psihologijskoj literaturi: Fiske, 1993.; u politološkoj: McGraw i Steenbergen, 1995.).

Iako naznačena ograničenja već sama po sebi otvaraju znatan prostor komplementarnom psihologijskom modelu, njegove su postavke utemeljene ponajprije na već spomenutim rezultatima empirijskih istraživanja o uobičajeno niskom stupnju političke zainteresiranosti i motivacije birača (Converse,

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 165-179

RIHTAR, S.,
LAMZA POSAVEC, V.:
PERCIPIRANA...

1964.; Popkin, 1993.) te kroničnom nedostatku kvalitetnih informacija potrebnih za promišljeno izbornu opredjeljenje (Fe-rejohn, 1990.). U takvim se, za racionalno odlučivanje (shvaćeno u klasičnom smislu) razmjerno skućenim uvjetima politički izbor pokušava objasniti nekim ne-racionalnim čimbenicima, poput razmjerno trajnih predispozicija birača i kontekstualnih (vremenskih i lokacijskih) specifičnosti konkretne izborne situacije. U tom je smislu moguće razlikovati dugoročne ili strukturalne determinante izbornog ponašanja (poput stranačke identifikacije ili osobina ličnosti, neovisno o tome naglašuju li se kognitivni stilovi, neosvijesteni ostatci rane socijalizacije ili biološke odrednice) od kratkoročnih ili konjunkturalnih izbornih snaga (propaganda, medijske poruke, specifičnosti političke ponude) koje pretežno utječu na nezainteresirane i neodlučne birače. Uz to, prema mišljenju nekih autora (npr. Campbell i sur., 1960.; Popkin, 1993.), zbog naznačene, uobičajeno nedostatne upoznatosti s političkim programima pojedinih stranaka ili kandidata, racionalni izbor redovito ima manju ulogu u izbornom odlučivanju nego odgovarajuća vrijednosna usmjerenja birača ili razmjerno površni dojmovi o osobinama ponuđenih izbornih opcija i aktera, utemeljeni učestalije na lakše uočljivim nego na bitno važnim informacijama.

DRUGA DIHOTOMIJA: SREDIŠNJE I PERIFERNO PROCESIRANJE

Iako iz ponešto drukčije perspektive, dosad opisana teorijska gledišta prilično su jasno artikulirana sociopsihološkom paradigmatom dualnog procesiranja, koja, od osamdesetih godina prošloga stoljeća, zauzima važno mjesto u istraživanju socijalne kognicije općenito, a u užem je segmentu istraživanja persuazije nezaobilazna (Bless i Schwartz, 1999.). Prema temeljnim postulatima dominantnih pristupa u istraživanju persuazije – modela vjerojatnosti elaboracije (Petty i Cacioppo, 1986.) i sistematsko-heurističkog modela (Eagly i Chaiken, 1984.) – stavovi se općenito, pa tako i politički, uglavnom oblikuju i mijenjaju na dva osnovna načina, središnjim i perifernim putem. Oblikovanje stavova središnjim putem zasniva se na podrobnoj analizi argumentacijskog materijala pa stoga zahtijeva visoku motiviranost i sposobnost procesiranja raspoloživih informacija. Na taj se način stvaraju i mijenjaju razmjerno čvrsto artikulirani, stabilni i za ponašanje prediktivni stavovi. Ako jedan ili oba uvjeta nisu ispunjeni (motiviranost i/ili visoka sposobnost procesiranja), vodeću ulogu preuzimaju znakovi s razmjerno perifernim značenjem za logičko-argumentacijski sadržaj mišljenja (kredibilitet izvora, percipirane osobine medija i slično), a tako nastali ili promijenjeni stavovi bit će slabije artikulirani, nestabilniji i manje prediktivni za buduće ponašanje.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 165-179

RIHTAR, S.,
LAMZA POSAVEC, V.:
PERCIPIRANA...

S tim se u vezi nameće dvostruka, iako ne i sasvim precizna analogija s prije opisanim modelima – jedna ukazuje na sličnost ideje središnjeg procesiranja i ekonomskog modela racionalnog aktera, a druga na podudarnost perifernog procesiranja i psihologijskog modela. Valja ipak naglasiti da je, osim na opisani način, i sam psihologijski model, ne vodeći računa o ovom ekonomskom, moguće načelno podijeliti na pristrano središnje procesiranje, vođeno nekim drugim a ne motivom točnosti (na to, među ostalim, upućuju i učinci funkcionalne usklađenosti u istraživanjima persuzije – Petty i sur., 2000.), i površnije periferno procesiranje, određeno ograničenjima kognitivnog kapaciteta, bez obzira na to jesu li ona situacijskog ili intrinzičnog podrijetla.

TREĆA DIHOTOMIJA: MORALNOST I KOMPETENCIJA

Za razliku od prethodnih dviju – koje politički izbor dovode u vezu s različitim aspektima motivacije, kognitivnog kapaciteta i socijalnih odrednica – treća se relevantna dihotomija odnosi na pokušaj identifikacije dominantnih osobina u socijalnoj percepciji. U literaturi usmjerenoj na problematiku procesa oblikovanja globalnih impresija postignut je svojevrsan konsenzus o tome da su dva temeljna, međusobno neovisna okvira interpretacije socijalnog ponašanja u osnovi određena osobinama koje se mogu označiti kao moralnost i kompetencija (Wojciszke i sur., 1998.). Spomenuto je gledište temeljito potkrijepljeno empirijskim nalazima, počevši od klasične studije strukture implicitnih teorija ličnosti Rosenberga i Sedlaka (1972.) pa sve do analiza sadržaja pojedinačnih epizoda u kojima se zahtijeva evaluacija vlastitog i tuđeg ponašanja. Primjerice, u najtemeljitijoj studiji te vrste (analizom više od 1000 epizoda) utvrđeno je da se približno tri četvrtine svih globalnih impresija s naglašenom evaluativnom komponentom opravdano može svrstati u šire kategorije moralnosti ili kompetencije (Wojciszke, 1994.).

Važnost razlikovanja crta moralnosti i kompetencije u oblikovanju globalnih impresija teorijski je podrobnije elaborirana u okviru Reederovog shematskog modela atribucije (Reeder, 1985.) i modela formiranja impresija na temelju dijagnostičkih znakova (Skowronski i Carlston, 1987.). Ukratko, oba modela podrazumijevaju da u slučaju zaključivanja o osobinama ličnosti na osnovi ponašanja, pri oblikovanju impresija o moralnosti veću dijagnostičku vrijednost imaju negativne nego pozitivne informacije, dok je u slučaju stvaranja dojmo-va o sposobnostima obratno. Spomenuta se asimetrija, među ostalim, očituje i u tome da integracija nekongruentnih informacija u moralnom području najčešće rezultira negativnom, a u području kompetencije pozitivnom pristranošću (Kubi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 165-179

RIHTAR, S.,
LAMZA POSAVEC, V.:
PERCIPIRANA...

cka-Daab, 1989.; Wojciszke i sur., 1993.a). Uz to, istraživanja su pokazala da su impresije o moralnosti mnogo više saturirane afektom nego impresije o kompetenciji. Tako su, analizom nekoliko stotina slučajeva, Wojciszke i suradnici (1993.b) uočili da ponašanja koja se povezuju s moralnošću izazivaju ekstremnije reakcije nego ona koja se povezuju s kompetencijom te da laičko predviđanje budućeg moralnog ponašanja ovisi o vrsti i stupnju afektivnog odnosa prema procjenjivanim akterima. Za razliku od toga, predviđanje ponašanja u području kompetencije češće je zasnovano na neemotivnom pripisivanju pojedinih svojstava, relevantnih za konkretno ponašanje.

Prema mišljenju nekih autora (npr. Wojciszke i sur., 1998.), glavni uzrok zapažene superiornosti prosudba o moralnosti u odnosu prema procjeni kompetencije povezan je s pitanjem instrumentalnosti motiva. Prilikom oblikovanja globalnih impresija, moralne informacije imaju nadređen položaj jer su u pogledu očekivane osobne koristi instrumentalnije od bilo kojeg drugog evaluativnog koncepta: procjena moralnosti doslovce znači procjenu moguće koristi ili štete. Za razliku od toga, informacije o kompetenciji vrijednosno su neutralnije i pretežno imaju funkciju modifikatora (osim u nekim specifičnim slučajevima, primjerice u užem profesionalnom okruženju ili u selekcijskim situacijama), igrajući važniju ulogu tek u procjeni potencijalnog intenziteta očekivane koristi ili štete.

Opisani teorijski pristupi i nalazi empirijskih istraživanja odrazili su se i na neke postavke političke psihologije, posebice u području ispitivanja motivacijske strukture političkih preferencija birača. Tako Barber (1993.) navodi da se u spontano generiranim opisima glavnih osobina političkih kandidata najčešće spominju crte ličnosti povezane s moralnošću i sposobnostima. Dosljedno tome, na temelju pravilnosti uočeni u rezultatima višekratnih istraživanja, zaključuje da kompetentnost i moralni integritet konstituiraju dva temeljna i međusobno različita klastera na koje se dominantno usmjeruje javna evaluacija političkih aktera. Za razliku od utvrđene dominacije informacija o moralnosti pri oblikovanju globalnih impresija, mogući hijerarhijski odnos tih motiva u strukturi političkih preferencija nije podrobnije elaboriran.

Iako nije bilo koncipirano kao empirijska provjera međusobnog odnosa percipiranog moralnog integriteta i kompetencije kao potencijalnih motiva političkoga izbora u našim okolnostima, istraživanje o kojemu referira Milas (1992.) među ostalim upozorava i na moguću superiornost percipirane moralnosti. Istraživajem se, naime, pokazalo da bi one osobe predsjedničkih kandidata koje autor označuje temperamentalnim i karakternim (poštenje, odlučnost, empatija), potencijalni birači mogli smatrati važnijima nego one koje go-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 165-179

RIHTAR, S.,
LAMZA POSAVEC, V.:
PERCIPIRANA...

vore o njihovoj kompetentnosti (političko iskustvo, široka naobrazba, razumijevanje ekonomije), iako su, u odnosu prema drugim obuhvaćenim osobinama (demokracija, hrvatska nacionalnost, religioznost, spol, dob), obje skupine karakteristika na samom vrhu ljestvice izbornih motiva. Valja ipak naglasiti da je riječ o zapažanju zasnovanom tek na ilustraciji hijerarhijskih razlika, koje, sukladno ciljevima citiranog rada, nisu bile statistički provjeravane.

Osim već spomenutim instrumentalnim motivima (Wojciszke i sur., 1998.) prioritetna uloga percipirane moralnosti u oblikovanju globalnih impresija mogla bi se dodatno objasniti kognitivnim kapacitetom, i to zbog značajnih razlika u zahtjevnosti stjecanja znanja o moralnosti i kompetenciji. Moralne su norme univerzalne, uče se svakodnevnom socijalizacijom od najranije dobi, a njihovo usvajanje – za razliku od stjecanja znanja o kompetenciji – ne zahtijeva ni osobit napor, ni posebnu motiviranost, ni neko specijalizirano učenje. Procjena nečije moralnosti stoga, načelno, manje opterećuje kognitivni kapacitet nego procjena kompetencije. Iako bi, izraženo u terminima modela dualnog procesiranja, to moglo značiti da je za elaboraciju informacija o moralnosti možda dovoljno već i periferno procesiranje, posljedice narušavanja moralnih normi u većini su slučajeva socijalno mnogo ozbiljnije nego propusti u području kompetencije. Naznačena bi asimetrija stoga mogla biti dodatnim razlogom i za očekivanje hijerarhijske superiornosti moralnih osobina u motivacijskoj strukturi političkog odlučivanja.

Pri kraju valja navesti i stajalište Monroa (1995.) prema kojemu politički izbori često postaju svojevrsni moralni referendum. Zaključak je argumentiran rezultatima istraživanja koji pokazuju da su, potaknuti inicijativama političkih elita i osobinama publike, masovni mediji vrlo često (a osobito u predizbornim razdobljima) skloni reducirati heterogen i širok spektar političkih suprotnosti na jednu do dvije dominantne dimenzije, prikazujući ih ponajprije u terminima vrijednosnih i moralnih kategorija.

Unatoč rezultatima istraživanja globalnih impresija, čini se realnim pretpostaviti da bi u određenim okolnostima kriteriji moralnosti i kompetencije mogli imati podjednaku važnost za izbornu opredjeljenje birača. Argumente nalazimo ponajprije u zapažanju da je politička kompetencija univerzalnije relevantna i znatno medijski zastupljenija nego većina ostalih specijaliziranih znanja i sposobnosti. Osobito je realno očekivati da bi – u hijerarhiji motiva birača višeg kognitivnog kapaciteta – prosudba o kompetenciji pojedinih izbornih opcija mogla zauzeti isto, ako ne i više mjesto nego ocjena njihove moralnosti.

CILJ

Polazeći od opisanih gledišta, ovaj smo rad usmjerili na dva osnovna problema: provjeru međusobnog odnosa percipirane moralnosti i kompetencije političkih aktera u motivacijskom repertoaru potencijalnih birača te provjeru međusobnog odnosa tih kriterija u ovisnosti o njihovu kognitivnom kapacitetu.

METODA

Uzorak

U analizi su korišteni rezultati istraživanja javnoga mnijenja u povodu izbora za Gradsku skupštinu Zagreba 2001. (Lamza Posavec i sur., 2001.), što ga je, u sklopu rada na temi *Istraživanje javnog mnijenja i medija masovnog komuniciranja*, proveo Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. Istraživanje je realizirano metodom usmene terenske ankete u posljednja tri dana izborne kampanje (16., 17. i 18. svibnja) na probabilistički biranom uzorku od 485 punoljetnih stanovnika Zagreba.

Upotrijebljene mjere

Da bi se provjerilo važnost percipirane moralnosti i kompetencije izbornih opcija u motivacijskoj strukturi potencijalnih birača, iz dužeg popisa mogućih razloga opredjeljivanja, ponuđenih ispitanicima u obliku Likertovih ljestvica, izdvojene su po tri čestice koje sadržajno korespondiraju sa spomenutim osobinama. Ujedno, izabrane su čestice u visokoj mjeri sukladne onima koje su prijašnjim istraživanjima izdvojene kao zadovoljavajuće diskriminativni elementi u oblikovanju globalnih impresija o moralnosti i kompetenciji (Wojciszke i sur., 1998.).

Moralnost

Važnost moralnosti preferirane političke opcije provjerena je sljedećim razlozima:

1. izabrana mi se stranka (udruge ili lista) čini najpoštenijom
2. vjerujem da će značajno pridonijeti rješavanju socijalnih problema i boljoj zaštiti najugroženijih
3. vjerujem da će značajno pridonijeti borbi protiv korupcije, nepoštenja i nemorala.

Kompetencija

Važnost kompetentnosti izabrane stranke, udruge ili liste utvrđena je uvjerenjem ispitanika da ona:

1. ima najbolji program za razvoj grada
2. ima najsposobnije ljude
3. može značajno poboljšati gospodarsku situaciju u gradu.

Kognitivni kapacitet

I na kraju, kognitivni je kapacitet određen kao kompozitna dihotomna mjera, spajanjem ekstremnih kategorija naobrazbe ispitanika i njegove zainteresiranosti za politička zbivanja. Na taj je način visoki kognitivni kapacitet određen kao kombinacija visoke naobrazbe i izrazite političke zainteresiranosti, a niski kao kombinacija niske naobrazbe i slabog ili nikakvog zanimanja za politiku.

REZULTATI I RASPRAVA

Za potrebe analize iz uzorka obuhvaćenog istraživanjem izdvojena je skupina od 426 opredijeljenih ispitanika, bez obzira na to prema kojoj su političkoj opciji iskazali sklonost. Ta je skupina u daljnjem tekstu nazvana cijelim analiziranim uzorkom.

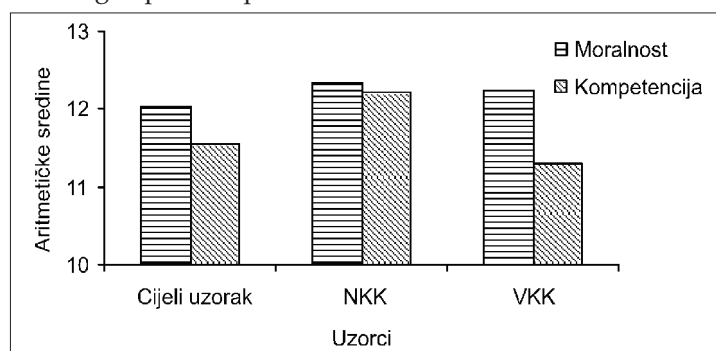
Homogenost i pouzdanost formiranih mjera moralnosti i kompetencije provjerena je analizom glavnih komponenata i Cronbachovim alfa koeficijentom, kako u cijelom analiziranom uzorku tako i u skupinama nižeg i višeg kognitivnog kapaciteta. Dobiveni rezultati pokazuju da je riječ o homogenim, jednodimenzionalnim ljestvicama zadovoljavajuće pouzdanosti (tablica 1) te da stoga obje mogu biti korištene u daljnjim analizama.

☛ TABLICA 1
Pokazatelji homogenosti i pouzdanosti konstruiranih mjera važnosti moralnosti i kompetencije preferiranih političkih opcija u cijelom analiziranom uzorku i skupinama nižeg (nkk) i višeg (vkk) kognitivnog kapaciteta

	Cijeli uzorak	Nkk	Vkk
Mjera moralnosti			
Karakteristični korijen	2,088	2,068	2,092
% objašnjene varijance	69,59	68,92	69,74
Cronbachov alfa	0,78	0,77	0,78
Mjera kompetencije			
Karakteristični korijen	1,836	2,118	1,762
% objašnjene varijance	68,20	70,61	68,73
Cronbachov alfa	0,75	0,79	0,72
N	426	61	127

Rezultati uspoređivanja srednjih vrijednosti ljestvica u cijelom analiziranom uzorku i unutar skupina različitog kognitivnog kapaciteta prikazani su na slici 1 i u tablici 2.

☛ SLIKA 1
Aritmetičke sredine mjera moralnosti i kompetencije u cijelom uzorku i među ispitanicima nižeg i višeg kognitivnog kapaciteta

⇒ **TABLICA 2**
 Statistički parametri i provjera značajnosti razlika između srednjih vrijednosti mjera moralnosti (m) i kompetencije (k) u cijelom analiziranom uzorku i skupinama nižeg (nkk) i višeg (vkk) kognitivnog kapaciteta

	M	SD	t (m-k)	p
Cijeli uzorak (N=426)				
Moralnost (m)	12,03	2,95	3,848	0,000
Kompetencija (k)	11,56	2,68		
Nkk (N=61)				
Moralnost (m)	12,33	2,87	0,406	0,686
Kompetencija (k)	12,21	2,56		
Vkk (N=127)				
Moralnost (m)	12,24	2,92	4,203	0,000
Kompetencija (k)	11,29	2,77		

Prva usporedba, provedena u cijelom analiziranom uzorku, pokazuje da su motivi izbora zasnovani na moralnim kriterijima nešto istaknutiji u odnosu na one zasnovane na kriterijima kompetencije. Iako u apsolutnom smislu mala, zabilježena razlika je statistički značajna ($M_m=12,03$, $M_k=11,56$, $t=3,848$, $p=0,000$).

Druga usporedba, utemeljena na srednjim vrijednostima ljestvica unutar razlikovanih skupina, pokazuje da su za spomenutu razliku u cijelom analiziranom uzorku odgovorniji rezultati ispitanika višeg kognitivnog kapaciteta. Za razliku od ispitanika nižeg kapaciteta, koji podjednaku važnost pridaju dojmovima o moralnosti kao i procijenjenoj kompetenciji političkih aktera ($M_m=12,33$, $M_k=12,21$, $t=0,406$, $p=0,686$), ispitanicima višeg kognitivnog kapaciteta njihove su percipirane moralne osobine u prosjeku važnije nego dojmovi o kompetentnosti ($M_m=12,24$, $M_k=11,29$, $t=4,203$, $p=0,000$).

Treća usporedba, zasnovana na razlikama srednjih vrijednosti ljestvica među skupinama (tablica 3), pokazuje da položaj percipirane moralnosti u motivacijskoj strukturi glasanja ne ovisi o kognitivnom kapacitetu birača ($M_{mnkk}=12,33$, $M_{mvkk}=12,24$, $t=0,203$, $p=0,840$). Suprotno tome, u isticanju kompetentnosti pojedinih političkih opcija kao razloga vlastitog političkog izbora, skupine ispitanika različitog kognitivnog kapaciteta statistički se značajno razlikuju ($M_{knkk}=12,21$, $M_{kvkk}=11,29$, $t=2,185$, $p=0,030$).

⇒ **TABLICA 3**
 Srednje vrijednosti mjera percipirane moralnosti i kompetencije (ljestvice od pet stupnjeva) u skupinama ispitanika nižeg (nkk) i višeg (vkk) kognitivnog kapaciteta

	t (nkk-vkk)	p
Moralnost (m)	0,203	0,840
Kompetencija (k)	2,185	0,030

Predočeni rezultati za cijeli analizirani uzorak, uz to što su u skladu s nalazima koji ukazuju na prioritetnu ulogu prosudbi moralnosti u oblikovanju globalnih impresija (npr. Reeder, 1985.; Skowronski i Carlston, 1987.; Wojciszke, 1994.),

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 165-179

RIHTAR, S.,
LAMZA POSAVEC, V.:
PERCIPIRANA...

upućuju i na zaključak o ekvivalentnoj hijerarhiji u motivacijskoj strukturi političkog odlučivanja (npr. Barber, 1993.), s jedne strane, te u statističkom smislu potvrđuju i naznačenu hijerarhijsku strukturu razloga glasovanja u našem društvenom okruženju, s druge (Milas, 1992.; Lamza Posavec i Milas, 2000.). U našim uvjetima mogućnost generaliziranja tog zaključka čini se to opravdanijim što su rezultati istraživanja na kojima se temelji ovdje predočena analiza dobiveni korištenjem različito formuliranih ljestvica, na različitim uzorcima (glasačko tijelo Zagreba) te u bitno različitim izbornim, političkim i općedruštvenim okolnostima (izbori za Gradsku skupštinu 2001.) nego što je to bio slučaj s rezultatima istraživanja opisanima u radovima Milasa (glasačko tijelo Hrvatske, predsjednički izbori 1992.) te Lamza Posavec i Milasa (glasačko tijelo Hrvatske, prvi i drugi krug predsjedničkih izbora 2000.). U apsolutnom smislu mala razlika u korist percipirane moralnosti u odnosu prema važnosti procijenjene političke kompetentnosti, zabilježena u cijelom analiziranom uzorku, nedvojbeno potvrđuje više nego logično stajalište da je, osim moralnog integriteta, i kompetentnost političara iznimno važan kriterij njihova izbora. (Kao što je teško zamisliti da bi netko bio sklon birati stranke ili kandidate koje osobno smatra nemoralnima, malo je vjerojatno i da bi se priklonio onima koje ocjenjuje nesposobnima). Za potpunije objašnjenje toga nalaza nužna je ipak i podrobnija analiza prema razlikovanim kategorijama kognitivnog kapaciteta.

Uspoređivanje rezultata unutar i između skupina različitog kognitivnog kapaciteta nije potvrdilo uvodno naznačena očekivanja da će ispitanici višeg kapaciteta biti skloniji biranju političkih aktera temeljem prosudbe o njihovoj kompetentnosti. Suprotno tome, upravo se u toj skupini ispitanika dojam o kompetentnosti pokazao manje važnim razlogom preferiranja određene političke opcije, kako u odnosu prema kriteriju moralnosti, odnosno usporedbom prema različitim kriterijima unutar iste skupine, tako i u usporedbi s ispitanicima nižeg kognitivnog kapaciteta, odnosno usporedbom između skupina prema istom kriteriju, preferiranju kompetencije.

Ovaj, uglavnom neočekivani, nalaz vjerojatno bi se mogao pretežno objasniti činjenicom da su istraživanjem utvrđene glasačke preferencije prema stvarnim predstavnicima aktualne domaće političke scene, a ne prema nekim apstraktnim, poželjnim ili idealtipskim akterima. Zbog više naobrazbe, bolje upućenosti u politička događanja i izrazitijih analitičkih sposobnosti, ispitanici višeg kognitivnog kapaciteta vjerojatno su kritičniji prema stvarnoj političkoj kompetentnosti političara te stoga i manje skloni njihovu visoku vrednovanju, čak i kad je riječ o političkoj opciji kojoj su osobno najviše

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 165-179

RIHTAR, S.,
LAMZA POSAVEC, V.:
PERCIPIRANA...

➔ **TABLICA 4**
Srednje vrijednosti
odgovora o izboru
određene političke
opcije zbog
pomanjkanja boljeg
izbora (ljestvica od pet
stupnjeva) u skupina-
ma ispitanika nižeg
(nkk) i višeg (vkk)
kognitivnog kapaciteta

ZAKLJUČAK

175

skloni. Iz iste je perspektive realno očekivati da u vrednovanju moralnosti, koje zahtijeva manju upućenost i ukupni kognitivni angažman, razlike među skupinama ispitanika različitog kognitivnog kapaciteta gotovo sasvim nestaju. Kao što je uočljivo iz priloženih tablica, ta je pretpostavka sasvim u skladu s rezultatima ovog istraživanja.

Da bismo provjerili utemeljenost interpretacije o općenito izrazitijoj kritičnosti ispitanika višeg kognitivnog kapaciteta prema kompetentnosti političkih aktera, pa tako i onih kojima su osobno skloniji nego ostalima, dodatno smo usporedili učestalost izjava o izboru konkretne stranke (udruge ili liste) zbog pomanjkanja bolje izborne alternative. (Izjave su zabilježene u sklopu istog istraživanja uporabom Likertove ljestvice uz ponudeni razlog: "jer ne vidim mogućnosti boljeg izbora".) Kao što to pokazuju rezultati u tablici 4, taj su razlog opredjeljenja za određenu izbornu opciju značajno češće navodile osobe višeg nego one nižeg kognitivnog kapaciteta ($M_{nkk}=3,84$; $M_{vkk}=4,23$; $t=2,309$; $p=0,022$), a to, uzevši u cjelinu, potvrđuje da je ta skupina ispitanika doista stroža u ocjenjivanju ponuđenih izbornih opcija pa stoga i znatno manje zadovoljna vlastitim političkim izborom nego ostali ispitanici. To bi, drugim riječima, moglo značiti da je, u konkretnoj izbornoj situaciji, među osobama višeg kognitivnog kapaciteta bilo razmjerno više onih koji nisu vjerovali u kompetentnost ni jedne od ponuđenih izbornih opcija (nego što je to bio slučaj među ispitanicima nižeg kapaciteta) pa je stoga i njihov politički izbor bio vjerojatno češće motiviran nekim drugim dojmovima i razlozima nego što bi se temeljio na izrazitijem povjerenju u kompetentnost izabranih aktera.

	M	SD	t	p
Nkk	3,84	1,32	2,309	0,022
Vkk	4,23	0,94		

Iako potpunije objašnjenje motivacijske strukture glasačkog opredjeljenja za određenu izbornu mogućnost zasigurno zahtijeva obuhvatniji analitički pristup, u ovom je radu analiziran samo mogući utjecaj percipirane moralnosti i kompetencije raspoloživih izbornih opcija na odluku birača o njihovu izboru.

U cjelini uzevši, rezultati analize potvrđuju očekivanja zasnovana na teorijskim postavkama i nalazima nekih prijašnjih istraživanja da prosudbe o moralnosti imaju važniju ulogu u motivacijskoj strukturi izbornog odlučivanja nego dojmovi o kompetentnosti, kao što je, na općenitijoj razini, imaju

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 165-179

RIHTAR, S.,
LAMZA POSAVEC, V.:
PERCIPIRANA...

i u procesu oblikovanja globalnih impresija (npr. Reeder, 1985.; Skowronski i Carlston, 1987.; Wojciszke, 1994.). Za razliku od toga, polazna pretpostavka prema kojoj bi ispitanici višeg kapaciteta trebali biti skloniji političkom izboru temeljem dojmov o kompetentnosti izabranih aktera nije potvrđena. Dodatnom se analizom pokazalo vjerojatnim da je, u konkretnoj izbornoj situaciji, među osobama viših kognitivnih mogućnosti bilo razmjerno više onih koji nisu vjerovali u osobitu kompetentnost bilo koje od ponuđenih izbornih opcija pa je stoga njihov politički izbor bio češće motiviran nekim drugim razlozima i uvjerenjima nego što je to bio slučaj u skupini ispitanika nižeg kapaciteta.

To što, u konkretnom slučaju, ispitanici viših kognitivnih sposobnosti nisu svoju biračku odluku u većoj mjeri temeljili na procjeni kompetentnosti ponuđenih izbornih mogućnosti, nipošto ne znači da im taj kriterij nije načelno važniji nego neki drugi mogući razlozi političkog izbora (kao što je, primjerice, i univerzalno značajan kriterij moralnog integriteta) ili zamjetno važniji nego osobama nižeg kapaciteta. Vrlo je vjerojatno da bi se u nekoj drugoj općedruštvenoj, političkoj i izbornoj situaciji – kad bi očekivanja javnosti glede društveno značajnih postignuća izbornih takmaca bila veća nego što su to bila u analiziranom slučaju – taj kriterij političkog izbora mogao izrazitije aktualizirati i u skupini kognitivno najzahtevnijih birača.

Kao i brojna druga empirijska istraživanja, i rezultati ove analize jasno upozoravaju na snažnu kontekstualnu determiniranost političkih preferencija (kao i javnoga mnijenja uopće). Osim temeljnih psihologijskih determinanti, spoznajno ambicioznija istraživanja te vrste trebala bi stoga obvezatno uključiti i znanstveno utemeljenu analizu javnog vrednovanja opće društvene situacije kao i specifičnosti aktualne političke i konkretne izborne situacije.

LITERATURA

Barber, J. D. (1993.), *The Presidential Character*. U: N. J. Kressel (ur.), *Political Psychology: Classic and Contemporary Readings*, str. 127-137, New York: Paragon House Publishers.

Bianco, W. T. (1998.), *Different paths to the same result: Rational choice, political psychology, and impression...*, *American Journal of Political Science*, 42 (4): 1061-1080.

Bless, H., Schwartz, N. (1999.), *Sufficient and necessary conditions in dual-process models*. U: S. Chaiken, Y. Thorpe (ur.), *Dual-process theories in social psychology*, New York-London: The Guilford Press.

Cacciopo, J. T., Bernston, G. G. (1994.), *Relationship between attitudes and evaluative space: A critical review, with emphasis on the separability of positive and negative substrates*, *Psychological Bulletin*, 115, 401-423.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 165-179

RIHTAR, S.,
LAMZA POSAVEC, V.:
PERCIPIRANA...

Campbell, A., Converse, P. E., Miller, W. E., Stokes, D. E. (1960.), *The American Voter*, Chicago: The University of Chicago Press.

Converse, P. E. (1964.), *The Nature of Belief Systems in Mass Publics*. U: D. E. Apter (ur.), *Ideology and Discontent*, str. 206-261, New York: Free Press.

Cook, K. S., Levy, M. (ur.) (1990.), *The Limits of Rationality*, Chicago: University of Chicago Press.

Eagly, A. H., Chaiken, S. (1984.), *Cognitive theories of persuasion*. U: L. Berkowitz (ur.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 17, str. 268-361, New York: Academic Press.

Ferejohn, J. A. (1990.), *Information and elections*. U: J. A. Ferejohn, J. H. Kuklinski (ur.), *Information and Democratic Processes*, Urbana: University of Illinois Press.

Fiske, S. T. (1993.), *Social cognition and perception*, *Annual Review of Psychology*, 44, 155-194.

Iyengar, S., McGuire, W. J. (ur.) (1993.), *Explorations in Political Psychology*, Durham-London: Duke University Press.

Kinder, D. R. (1998.), *Opinion and Action in the Realm of Politics*. U: D. Gilbert, S. Fiske, G. Lindzey, (ur.), *The Handbook of Social Psychology*, Fourth Edition, Volume One, Boston: The McGraw-Hill Companies, Inc.

Kinder, D. R., Fiske, S. T. (1986.), *Presidents in the Public Mind*. U: M. G. Hermann (ur.), *Political Psychology*, str. 193-218, San Francisco-London: Jossey-Bass.

Kubicka-Daab, J. (1989.), *Positivity and negativity effects in impression formation: Differences in processing information about ability and morality dispositions*, *Polish Psychological Bulletin*, 20, 295-307.

Lamza Posavec, V., Milas, G. (2000.), *Glavne motivacijske odrednice glasovanja na predsjedničkim izborima 2000. godine*, *Društvena istraživanja*, 9, 581-599.

Lamza Posavec, V., Milas, G., Rimac, I., Rihtar, S., Ferić, I. (2001.), *Istraživanje javnoga mnijenja u povodu izbora za Gradsko vijeće Zagreba 2001. godine – usporedni rezultati terenske i telefonske ankete*, istraživački izvještaj, Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.

Lazarsfeld, P., Berelson, B., Gaudet, H. (1948.), *The People's Choice*, New York: Columbia University Press.

McGraw, K. M., Steenbergen, M. (1995.), *Pictures in head: Memory representations of political candidates*. U: M. Lodge, K. M. McGraw (ur.), *Political Judgement*, str. 15-42, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Milas, G. (1992.), *Mišljenja građana o poželjnim karakteristikama predsjednika, u odnosu na vlastito biračko opredjeljenje*, *Društvena istraživanja*, 2, 285-294.

Monroe, K. R. (1995.), *Psychology and rational actor theory*, *Political Psychology*, 16, 1-21.

Petty, R. E., Cacioppo, J. T. (1986.), *The elaboration likelihood model of persuasion*. U: L. Berkowitz (ur.), *Advances in experimental social psychology*, Vol. 19, str. 123-205, New York: Academic Press.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 165-179

RIHTAR, S.,
LAMZA POSAVEC, V.:
PERCIPIRANA...

Petty, R. E., Wheeler, S. C., Bizer, G. Y. (2000.), Attitude functions and persuasion: An elaboration likelihood approach to matched versus mismatched messages. U: G. R. Maio, J. M. Olson (ur.), *Why we evaluate. Functions of attitudes*, Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum.

Popkin, S. L. (1993.), Decision Making in Presidential Primaries. U: *Explorations in Political Psychology*, str. 361-379, Durham-London: Duke University Press.

Reeder, G. D. (1985.), Implicit relations between dispositions and behaviors: Effects on dispositional attribution. U: J. H. Harvey, G. Weary (ur.), *Attributions: Basic issues and applications* (str. 87-116), New York: Academic Press.

Rosenberg, S., Sedlak, A. (1972.), Structural representations of implicit personality theory, *Advances in Experimental Social Psychology*, 6, 236-297.

Seiler, D. L. (1999.), *Političke stranke*, Osijek-Zagreb-Split: Panliber.

Skowronski, J. J., Carlston, D. E. (1987.), Negativity and extremity biases in impression formation: A review and explanations, *Psychological Bulletin*, 105, 131-142.

Tversky, A., Kahneman, D. (1974.), Judgment under uncertainty: heuristics and biases, *Science*, 185, 1124-1131.

Wojciszke, B. (1994.), Multiple meanings of behavior: Construing actions in terms of competence and morality, *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 222-232.

Wojciszke, B., Bazinska, R., Jaworski, M. (1998.), On the dominance of moral categories in impression formation, *Personality & Social Psychology Bulletin*, 24, 1251-1271.

Wojciszke, B., Brycz, H., Borkenau, P. (1993.), Effects of information content and evaluative extremity on positivity and negativity biases, *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 327-336.

Wojciszke, B., Pienkowski, R., Maroszek, A., Brycz, H., Ratajczak, M. (1993.), Lay inferences of personality traits: The role of behavior prototypicality and between-trait differences, *European Journal of Social Psychology*, 213, 255-272.

Perceived Morality and Competence in the Motivational Structure of Political Preferences

Stanko RIHTAR, Vesna LAMZA POSAVEC
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

With an accent on the dominant theoretical viewpoints and results of extensive empirical research, the work analyses the mutual relationship of the perceived morality and competence of political protagonists in the motivational structure of voting at the 2001 elections for the City Council of Zagreb representatives. Also, the work examines these criteria with

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 12 (2003),
BR. 1-2 (63-64),
STR. 165-179

RIHTAR, S.,
LAMZA POSAVEC, V.:
PERCIPIRANA...

regard to the cognitive capacity of voters. The results confirm the initial hypothesis that, in general, judgements concerning the morality of political protagonists have a more important role in the motivational repertoire of voters than do impressions of their competence, as well as having an influence on the formation of global impressions on a more general theoretical level. However, contrary to expectations, the analysis of results according to the cognitive capacity of examinees has shown that in a specific electoral situation the examinees with higher cognitive abilities have less frequently based their political choice on impressions of competence of the preferred electoral options, both with regard to the criterion of morality as well as in comparison with persons of lower capacities. This has been explained by predominantly situational factors connected to the critical evaluation of real representatives of the current political scene, and not some abstract, desirable or ideal-type protagonists.

Wahrgenommenes Moralverhalten und Kompetenz als Motivationsfaktoren bei der Ausbildung politischer Präferenzen

Stanko RIHTAR, Vesna LAMZA POSAVEC
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

Die vorliegende Arbeit stützt sich auf dominante wissenschaftliche Theorien und die Ergebnisse zahlreicher empirischer Untersuchungen. Analysiert wurde der Bezug zwischen dem wahrgenommenem Moralverhalten und der Kompetenz politischer Akteure als Motivationsfaktoren, die bei den Wahlen zur Neubesetzung des Zagreber Stadtrats im Jahre 2001 ausschlaggebend waren. Des Weiteren prüfte man, inwiefern diese Kriterien mit der kognitiven Kapazität der Wähler im Einklang standen. Man ging von der Annahme aus, dass auf Seiten der Wähler die Einschätzung des moralischen Verhaltens bei den politischen Akteuren insgesamt mehr ins Gewicht falle als die Beurteilung ihrer Kompetenz als Politiker; derselbe Mechanismus ist auf allgemein-theoretischer Ebene auch beim Prozess globaler Eindrücke am Werk. Die ursprüngliche Annahme konnte von den Untersuchungsergebnissen zwar bestätigt werden, doch es zeigte sich wider Erwarten, dass in der konkreten Wahlsituation Untersuchungsteilnehmer mit größeren kognitiven Kapazitäten ihre Entscheidung seltener auf ihren Eindrücken von der Kompetenz der einzelnen Politiker gründeten; dies gilt sowohl hinsichtlich des Kriteriums des Moralverhaltens als auch für den Vergleich mit Umfrageteilnehmern, die über geringere kognitive Kapazitäten verfügen. Die Verfasser erklären dies anhand überwiegend situativer Faktoren und der kritischen Beurteilung der Politiker, so wie sie wirklich sind, und nicht, wie man sie idealerweise gerne hätte.